

”aakkosia on / aakkosten sadetta”

Olemassaolon uhananalaistuminen Inger Christensenin
runoteoksessa *alfabet*

Riikka Simpura

Jyväskylän yliopisto

Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos

Kirjallisuuden kandidaatintutkielma

Ohjaaja: Risto Niemi-Pynttari

Opponentti: Johanna Berlin

Kevät 2017

Sisällysluettelo

1 Johdanto.....	3
2 Olemassaolo.....	6
2.1 Alkukirjaimet ja lukujono.....	6
2.2 Inhimillinen kieli ja ei-inhimillisen esitys.....	8
3 Uhanalaistuminen.....	11
3.1 Luettelo.....	11
3.2 Ydintuho.....	14
4 Luovuus ja epäluovuus.....	17
4.1 Lyyrisyys.....	17
4.2 n:ään päättyvät aakkoset.....	19
5 Päätäntö.....	21
Lähteet	22

1 Johdanto

Tanskalainen Inger Christensen (1935–2009) tunnetaan yhtenä keskeisistä eurooppalaisista runoilijoista. Runojen lisäksi hän julkaisi proosaa, lastenkirjallisuutta, esseitä ja näytelmiä. Christensen palkittiin elämänsä aikana useilla kansainvälisillä kirjallisuuspalkinnoilla mukaan lukien Pohjoismaiden neuvoston kirjallisuuspalkinto ja Itävällan valtionpalkinto eurooppalaiselle kirjallisuudelle.¹

Eräs Christensenin tunnetuimmista runoteoksista, *alfabet* ('aakkoset'=a, 1981) kuvaa ydinkatastrofia tai sen uhkaa. *alfabetin* rakenne noudattelee sääntöä, jossa jokaisen runon ensimmäinen kirjain määräytyy aakkosjärjestyksen mukaan. Runojen säkeiden määrä taas kasvaa teoksen edetessä noudattaen Fibonaccin lukujonoa, jossa jokainen luku on aina kahden edellisen summa (1, 2, 3, 5, 8, 13... n). Esimerkiksi teoksen viidennessä runossa on siis kahdeksan säettä, ja se alkaa e-kirjaimella.

Säkeiden määrän kasvu on lukujonon rakentumisperiaatteen mukaisesti aluksi hidasta, sitten yhä kiihtyvämpää. Runojen pituuden kasvaessa teos painavoituu myös temaattisesti, ja ydinsodan ja ympäristötuhon kuvasto alkaa saada yhä enemmän valtaa. Muoto luo teokseen tunnun jonkinlaisesta kiihtyvällä vauhdilla etenevästä tuhosta tai katastrofista. Fibonaccin lukujono lähestyy kultaista leikkausta, ja sitä noudattelevia prosesseja ja mittasuhteita esiintyy usein luonnossa: esimerkiksi monien kukkien terälehtien määrä on Fibonaccin luku.² Siksi teoksen rakenne rinnastuu helposti tuhon ohella kenties hieman paradoksaalisestikin orgaaniseen kasvuun.

Vaikutelmaa orgaanisesta kasvusta ja maailman kehittämisestä luo myös eräs keskeinen *alfabetin* käyttämä muoto: erilaisten olemassa olevien ('findes') asioiden nimeäminen. Nimeäminen lähestyy varsinkin teoksen alussa luettelomuotoa. Syntyy miltei vaikutelma, kuin kaikki mahdollinen olemassaoleva olisi yritetty listata: mukana ovat esimerkiksi kyyhkysset ja runot (a, 10), virheet ja kuningaskalastajat (a, 12), rakkaus (a, 23), atomipommit (a, 21) ja yöt (a, 60). Nimetyillä asioilla ei siis sinänsä näyttäisi olevan paljonkaan tekemistä keskenään. *alfabetiin* muodostuu eräänlainen olemassaolon kirjo, johon kuuluu niin kasveja, eläimiä, kulttuurin tuotteita kuin abstraktimmin hahmotettavia tunteita ja aikojakin.

Esitän, että *alfabetissa* nimettyjen asioiden olemassaolo on uhanalaistunutta. Samaan tapaan kuin

¹ Poetry Foundation. Viitattu 3.4.2017.

² Birken & Coon 2008, 54–55.

teoksen rakenteeseen voi nähdä sisältyvän sekä kasvun että tuhon mahdollisuus, voi asioiden olemassaolon nimeämiseen nähdä liittyvän myös mahdollisuus niiden katoamiseen ja olemattomuuteen. Tätä väitettä perustelen tutkielmassani. Uhanalaistuminen saattaa koskettaa paitsi yksittäisiä teoksessa mainittuja olentoja ja lajeja, myös koko sen esittämää olemassaoloa ylipäätään. Tutkielmassani tarkastelen, miten tällainen vaikutelma syntyy.

alfabetissa huomiota herättää myös sen rajankäynti luovan ja epäluovan ilmaisun välillä: ajoittain keskeislyyrinenkin ilmaisu yhdistyy aakkosten ja lukujonon käyttöön tekstiä generoivina rajoitteina. Olentojen nimeäminen saa luettelomaisia muotoja. Pohdinkin, millä tavoin luovan subjektin haastaminen menetelmällisyyden avulla voisi kyseenalaistaa käsitystä inhimillisen ylivertauudesta ei-inhimilliseen nähden. Ei-inhimillisen alue koskettaa *alfabetissa* muunkinlaisia entiteettejä kuin kasveja ja eläimiä: olemassaoloa luettellessaan *alfabet* tuo myös ei-organisia asioita olentojen piiriin.

Ekokriittinen ja posthumanistinen kirjallisuudentutkimus pyrkivät tarkastelemaan kriittisesti inhimillisen ja ei-inhimillisen sekä kulttuurin ja luonnon välisiä rajoja ja hierarkioita. Huoli ympäristön ja maapallon tulevaisuudesta on vaikuttanut siihen, miten kaunokirjallisuuttakin luetaan. *alfabet* käsittelee kiinnostavalla tavalla ei-inhimillisen ja inhimillisen suhteeseen liittyviä teemoja ja on siksi oiva keskustelukumppani aiheeseen liittyvissä kysymyksissä.

Viitaan tutkielmassani esimerkiksi Karoliina Lummaan väitöskirjaan *Poliittinen siivekäs: lintujen konkreettisuus suomalaisessa 1970-luvun ympäristörunoudessa* (2010) sekä Juri Joensuun väitöskirjaan *Menetelmät, kokeet, koneet: Proseduraalisuus poetiikassa, kirjallisuushistoriassa ja suomalaisessa kokeellisessa kirjallisuudessa* (2012). Lummaan tutkimus on ekokriittistä runoudentutkimusta, jonka kautta avautuu myös *alfabetin* kannalta kiinnostavia kysymyksiä. Joensuun väitöskirjaa käytän erityisesti tarkastellessani *alfabetin* proseduuria, joka rakentuu lukojonon ja aakkosjärjestyksen varaan. Tutkielmani kolmannessa luvussa tarkastelen *alfabetin* ydinsotaa hieman myös Timothy Mortonin teoksessaan *Hyperobjects: Philosophy and Ecology after the End of the World* (2013) esittämän hyperobjektin käsitteen kautta.

alfabetista ei ole tehty suomenkielistä tutkimusta. Osittain syynä lienee, ettei teosta ole julkaistu suomenkielisenä käännöksenä. Sitaattien yhteyteen olenkin liittänyt vastaavat katkelmat Susanna Niedin englanninnoksesta *alphabet* (2000) merkityssällön välittymisen helpottamiseksi. Teos ei silti ole mitenkään tuntematon täälläkään. Kotimaisesta runoudesta voi toisinaan havaita *alfabetin*

kaikuja. Esimerkkinä mainittakoon Pauliina Haasjoen runokokoelma *Aallonmurtaja* (2011, 34), jonka osio “Luetteloiden luettelo” alkaa seuraavasti: “Aakkosissa päästään vain kirjaimeen n.”. *alfabet*-viittaus on varsin selvä, sillä *alfabetin* viimeisen runon kirjain on *n*.

Henrika Ringbom sivuaa *alfabetia* puheessaan (2017), jossa hän käsittelee omaa kirjailijuuttaan, kääntäjäyyttään ja kielen ja toden suhteeseen liittyviä pohdintoja. Jyrki Kiiskisen essee ”Inger Christensenin Alfabet - lähinnä sen ensimmäisestä säkeestä ja vähän muustakin” (2016) esittää monia kiinnostavia *alfabetin* kannalta olennaisia kysymyksiä. Siinä Kiiskinen pohdiskelee omaa lukukokemustaan sekä *alfabetista* nousevaa kysymystä ihmisen, inhimillisen kielen ja luonnon suhteista. Kiiskisen essee on ollut henkilökohtaisella tasolla ratkaiseva kimmokkeeni tutkielmani aihevalintaan.

2 Olemassaolo

alfabetissa keskeinen verbi on tanskan ”finde”, joka runoissa käytetyssä kieliopillisessa muodossaan merkitsee olemassa olemista. Muita sanakirjamerkityksiä, apuverbistä riippuen, voivat olla myös ”löytää”, ”keksiä”, ”tapahtua”, ”mukautua”, ”huomata” tai ”ymmärtää”. Varsinaisen merkityksensä lisäksi verbi siis kantaa erilaisia konnotaatioita, ja eräänlaista löytymistä tai tapahtumista *alfabetin* luetteloimien asioiden olemassaolon voi tavallaan nähdä olevankin. Tässä luvussa suuntaan huomioni siihen, millä tavoin *alfabetin* olemassaolon kirjo oikein syntyy.

2.1 Alkukirjaimet ja lukujono

Proseduraalinen kirjoittaminen on kirjoittamista, jota ohjaamaan kirjoittaja valitsee jonkin säännön tai menetelmän. Toisin kuin prosessiin, proseduraalisuuteen liittyy subjektiivinen ja intentionaalinen ulottuvuus (Joensuu 2012, 1–2). *alfabetin* proseduurin voi nähdä koostuvan kahdesta rajoitteesta: aakkosjärjestyksestä ja Fibonaccin lukujonosta. Aakkosjärjestys määrittää runojen ensimmäiset kirjaimet, ja usein joskaan ei aina myös runojen muu sanasto määrittyy tuon alkukirjaimen mukaan. Kirjainten merkitys korostuu etenkin ensimmäisissä runoissa ja vähenee runojen pituuden kasvaessa. Toinen *alfabetin* proseduurin kannalta keskeinen tekijä on Fibonaccin lukujono, joka määrittää runojen pituutta. Fibonaccin lukujonossa jokainen luku on aina kahden edellisen summa (1, 2, 3, 5, 8, 13... n). Esimerkiksi *alfabetin* neljännessä runossa ”duerne” on siis lukujonon mukaisesti viisi säettä, ja sen kirjain on aakkosten neljäs, *d*:

duerne findes; drømmerne, dukkerne
dræberne findes; duerne, duerne;
dis, dioxin og dagene; dagene
findes; dagene døden; og digtene
findes; digtene, dagene, døden
(a, 10.)³

Runo osoittaa hyvin sen, miten monipuolinen *alfabetin* rakentama olemassaolon kirjo oikein onkaan: se ei rajaudu mihinkään tiettyyn entiteettien kategoriaan. Mukana on tässä yhdessäkin

3 ”doves exist, dreamers, and dolls; / killers exist, and doves, and doves; / haze, dioxin, and days; days / exist, days and death; and poems / exist; poems, days, death” (*alphabet*, 14.)

runossa niin eläimiä (kyyhkysiä, 'duerne'), vuorokaudenaikoja (päiviä, 'dagene') kuin abstraktimmin hahmotettava elämäntapahtuma, kuolema ('døden'). Lueteltujen sanojen yhteys on selvä: kaikki alkavat d-kirjaimella. Samalla kun kirjain toimii rajoitteena, sen voikin nähdä tavallaan tuottavan olemassaolevia asioita runoon.

Fibonaccin lukujono puolestaan vaikuttaa säkeiden määrään, joka kasvaa lukujonon mukaisesti: kasvu on ensin hidasta, sitten yhä nopeampaa ja kiihtyvämpää. John C. Stout (2016, 629 – 630) kiinnittää huomiota siihen, miten säkeiden painavoituminen painavoittaa samalla myös teoksen ekologista viestiä. *alfabetissa* ydinsotaan liittyvä kuvasto muuttuukin teoksen edetessä hallitsevammaksi ja kohosteisemmaksi.

Italialainen matemaatikko Leonardo Pisalainen eli Fibonacci esitteli lukujonon kuvatessaan sillä kanien lisääntymistä. Fibonaccin lukujonon mukaisia prosesseja ja mittasuhteita esiintyy usein luonnossa; kahden peräkkäisen Fibonaccin luvun suhde lähestyykin kultaista leikkausta. (Birken & Coon 2008, 53) Lukujonoa on hyödyntänyt Christensenin lisäksi ainakin language-runoilija Ron Silliman teoksessaan *Tjanting* (1980). Silliman on todennut viehättyneensä lukujonon tuottamasta ”silkasta massasta” (Stout 2016, 629) ja *alfabetissakin* silmiinpistävää on tekstimäärän hurja lisääntyminen teoksen edetessä.

alfabetin proseduurin kannalta kiinnostava seikka on myös, ettei teos etene aakkosissa loppuun saakka, kuten ehkä voisi olla odotuksenmukaista, vaan viimeisen runon kirjain on *n*. Toisaalta *n* on lukujonossa minkä tahansa luonnollisen luvun merkki, joten kirjain on samalla kertaa merkitsevä sekä lukujonoon että aakkosiin kuuluvana.

Christensen itse puhui valitsemansa menetelmän yhteydessä alkuräjähdyksestä, jossa aluksi tiiviisti pakkautunut aines alkoi levitä räjähdysmäisesti. Lopulta aineen leviäminen jatkuu niin laajalle ja äärettömiin, ettei ihminen voi havaita tai käsittää sitä. (Holm 2016, 138.) Proseduurin vertaaminen alkuräjähdykseen havainnollistaa hyvin myös sitä, millä tavoin proseduri toimii ikään kuin tekstiä tuottavana tai generoivana elementtinä samalla kun on osa teosta itsekin.

2.2 Inhimillinen kieli ja ei-inhimillisen esitys

Aakkosjärjestyksen ja Fibonaccin lukujonon voi nähdä *alfabetissa* olemassaoloa tuottavina. Keskeinen kysymys on myös, millaista *alfabetissa* oleminen on. Koska teoksessa nimetään hyvin erilaisia olemassaolevia asioita, herättää se kysymyksen, miten ne liittyvät toisiinsa ja miten nimettävät asiat valikoituvat. Aakkosjärjestys ja luetteloa lähenevä muoto kääntävät helposti huomion kielen materiaaliseen tasoon, ja sanojen viittauskohteet jäävät kenties vähemmälle huomiolle.

Näkisinkin, että *alfabetissa* varsin olennaiseksi nousee kysymys siitä, miten inhimillinen kieli voi tavoittaa kielen ulkopuolelle jääviä asioita. Kysymys on erittäin keskeinen esimerkiksi posthumanistisen kirjallisuudentutkimuksen piirissä. Ringbomkin viittaa tekstissään (2017) katkelmaan *alfabetin* kahdennestatoista runosta, jossa kehoitetaan ajattelemaan kuin lehti, ja runon lopussa ovat seuraavat säkeet:

– – lad
tingene ligge; læg
ordene til, men lad
tingene ligge; se
med hvilken lethed
de selv finder læ⁴
(a, 40.)

Runossa siis kehoitetaan antamaan asioiden olla, lisäämään sanoja, mutta sanat näyttäytyvät katkelman valossa ylimääräisinä: asiat ovat jo itsessään, ilman muistiin merkitsemistäkin. Runo ikään kuin osoittaa inhimillisen kielen vajavaisuuteen. Stout (2016, 632) toteaaakin, että *alfabet* kyseenalaistaa vahvasti käsityksen kielestä ikkunana, jonka kautta voidaan katsella maailmaa: pikemminkin teos kääntää huomion kielen läpinäkymättömyyteen ja runouteen itseensä. *alfabet* houkutteleekin esiin kysymyksen, voiko runo lopulta sanoa mitään mistään muusta kuin kielestä ja runoudesta.

Kun pohditaan kaunokirjallisuuden mahdollisuuksia kuvata luontoa joudutaan tekemisiin luonto-

4 ” – – let / things be; add / words, but let / things be; see / how easily they find / shelter by themselves” (*alphabet*, 43.)

kulttuuri-erottelun kanssa. Ekokriittisessä kirjallisuudentutkimuksessa keskeiseksi nousee materiaalisen maailman ja sitä koskevien kulttuuristen esitysten suhde. (Lummaa 2010, 21–23) Esimerkiksi 1970-luvun kotimaisessa ympäristörunoudessa linnut alkoivat yhä useammin merkitä inhimillisen todellisuuden osa-alueiden symbolisoinnin sijaan yksinkertaisesti lintuja. Aiemmin linnut olivat runoudessa saaneet usein ennustajan tai tunteiden tulkin roolin, mutta 1970-luvulla ne alkoivatkin ilmentää ympäristötuhoon liittyviä pelkoja. Lintukuvasto konkretisoitui: ilmaisun yhteys viittauskohteeseen korostui. (Lummaa 2010, 12 – 14)

Olennaista on kuitenkin kysyä, voiko ilmaus koskaan täysin tavoittaa viittauskohdettaan. *alfabetista* voikin lukea kriittisyyttä tätä ajatusta kohtaan. Luettelomuoto tuntuisi siirtävän huomiota sanojen merkityssisällöstä niiden materiaalisuuteen. Luettelo on käytetty muoto esimerkiksi nonsense- ja lasterunoudessa sekä surrealistien runoudessa. Kaunokirjallisuudessa luettelolle on ominaista generoituvuus ja leikillisuus. Luettelon toteavuus tekee sen sävystä epärunkollisen ja epäilyrisen. (Joensuu 2012, 154) Puhujan nimetessä asioita tekstin hakeutuminen luettelomaiseen muotoon luokin siihen epäilyrisyttä, joka irrottaa kieltä kuvallisesta ulottuvuudestaan. Sanojen symboliset ja metaforiset merkitykset alkavat kenties häivyttää, ja asioiden olemassaolo itsenään, ilman, että niistä tulee inhimillisten tarpeiden heijastajia, vaikuttaa helpottuvan. Toisaalta voi kysyä, auttaako huomion kiinnittyminen materiaalisuuteen tavoittamaan viittauskohteita sen paremmin, vai tavoitetaanko silloin ainoastaan jotakin kielelle ominaista.

Nimettyjen asioiden välille syntyy myös jännitteitä. Esimerkiksi teoksessa suureen rooliin nouseva ydinsodan kuvasto vaikuttaa siihen, millaisia assosiaatioita vaikkapa kyyhkysten mainitseminen *alfabetissa* herättää. Lukijan mielessä kyyhkysset saattavat aktivoida ajatuksia vaikkapa rauhasta, kun alfabetin olemassaoleviin kuuluu myös esimerkiksi ydinsodan aineksia. Luetteloä lähestyvä muoto ei välttämättä autakaan pääsemään symbolisen latautuneisuuden ulkopuolelle.

Neljännessätoista runossa *alfabetin* puhuja myös kommentoi aiempaa suuremmin mahdottomuutta, joka ihmisellä ja inhimillisellä kielellä on tavoittaa mitään itsensä ulkopuolista. *alfabetin* neljännessä d-runossa kyyhkysset ('duer') lisätään olemassaolevien asioiden listaan. Viimeisessä runossa puhuja palaa taas kyyhkyyseen. Puhuja huomaa, että kyyhkysset eivät koskaan itse kirjoita runoja kyyhkysistä ja että on lähes mahdotonta mainita "kyyhkysset kyyhkysinä" esimerkiksi runossa:

det kan føles forkert
at det aldrig er duerne
selv der med sindsro
digter om duer
— —
et forhold der snart
gør det næsten umuligt
at omtale duer som duer
i et digt for eksempel⁵

(a, 67-68.)

alfabet kommentoi siis eksplisiittisesti sitä ympäristörunon ongelmaa, jossa sanojen kantamat lukuisat ja kerrostuneet mielle yhtymät tekevät mahdottomaksi päästä niiden ulkopuolelle. Erityisen korostuneesti tämä näkyy juuri modernistisessä, usein kuvallisuutensa kautta luetussa runoudessa. Kun *alfabet* osoittaa tietoisuutta kielen rajoista, tekee se mahdolliseksi tarkastella esittämäänsä olemassaoloa nimenomaan tekstuaalisena olemassaolona. Huomio voi kiinnittyä siihen, miten asioiden esitetään olevan olemassa.

5 "it can feel wrong / that it never is doves / themselves impassively / writing of doves // — — // a relationship making it / practically impossible / to mention doves as doves / for instance in a poem" (*alfabet*, 69 – 70.)

3 Uhanalaistuminen

Samalla kun *alfabetissa* nimetään erilaisia olemassa olevia asioita, tuntuu siihen sisältyvän myös kääntöpuolena muistutus kaiken katoavaisuudesta. Osaltaan se liittyy jo teoksen muotoon sekä nimeämiseen tekona, osaltaan asiaan vaikuttaa jatkuva muistutus ydinkatastrofin mahdollisuudesta. Uhanalaistuminen on sanana kuvaava, sillä katoamisen mahdollisuus ei kosketa ainoastaan joitakin yksittäisiä nimettyjä olioita, vaan kokonaisia laajempia kategorioita, esimerkiksi erilaisia eläin- ja kasvilajeja. Olen valinnut käyttää verbiä ”uhanalaistuminen” sanan ”uhanalainen” sijaan korostakseen ilmiön tapahtumaluonnetta ja prosessinomaisuutta ja samalla nimenomaan sen yhteenkietoutuneisuutta teoksen muotoon.

3.1 Luettelo

Tässä alaluvussa tarkastelen, millä tavoin luettelo lähestyvä runomuoto tekee *alfabetin* olemassaolosta uhanalaistunutta. Toisaalta olennaiseksi nousee myös findes-verbin käyttö. Yhdennessätoista runossa katoamisen teema tulee esiin suorasanaisesti, kun olemassa olemista ilmaiseva 'findes' muuttuukin katoamista tai katoamassa olemista ilmaisevaan verbiin 'forsvinder':

mennesker, husdyr og hunde forsvinder;
tomater, oliven forsvinder, de brunlige
koner, der høster dem, visner forsvinder,⁶
(a, 23.)

Verbin vaihtuminen tuo aiempaa selvemmin esiin sen katoamisen, joka on läsnä oikeastaan koko *alfabetin* olemassaolon kirjossa. ”Forsvinder” kaikuu taustalla oikeastaan myös silloin, kun verbinä on ”findes”. Asioiden nimeämisen runsaus herättää kysymyksen, mistä tarve nimeämiselle syntyy. Vaikka nimeäminen toisaalta synnyttää ja luo olemassaoloa, voi siinä samalla nähdä halun vakuutella tai ehkä jopa säilyttää nimettyjä asioita. Vaikutelmaa siitä, että myös olemassa olemista ilmaisevaa 'findes'-verbiä käyttäessä olemassaolo on jollain tapaa vaarantunutta, synnyttää toisaalta myös toisto, toisaalta nimettyjen asioiden olemisen näennäinen itsestäänselvyys, kuten ensimmäisessä runossa:

⁶ ”people, livestock, dogs exist, are vanishing; / tomatoes, olives vanishing, the brownish / women who harvest them, withering, vanishing,” (*alphabet*, 26.)

abrikotræerne findes, abrikotræerne findes⁷

(a, 7.)

Kiiskinen (2016) kirjoittaa, että *alfabetin* avaussäe on ikään kuin siemen, josta teos kasvaa ja joka sisältää jo koko kasvun ja tuhon mahdollisuuden. Lisäksi hän toteaa, että aprikoosipuiden olemassaolon sanominen ääneen tekee siitä tärkeän kysymyksen. Avausrunoon kiteytyykin paljon jo siitä, mikä tekee *alfabetin* esittämästä olemassaolosta uhattua.

Teoksen edetessä olennaiseksi muodostuu kuitenkin myös se, että mukana *alfabetin* luetteloimissa asioissa on selviä tuhon aineksia, kuten ydinsotaan liittyviä asioita. Melko selvästi uhkaavuus tulee ilmi jo teoksen neljännessä runossa ”duerne”, jossa mukana ovat niin tappajat ('dræberne') kuin kuolemakin ('døden'). Sanasto siis laajenee ensimmäisen runon aprikoosipuista jo nopeasti painavampiin aiheisiin. Erityisen painava on kuitenkin *alfabetin* kymmenes runo, jossa atomipommi tulee mukaan kuvioihin:

atombomben findes

Hiroshima, Nagasaki

Hiroshima den 6.

august 1945

Nagasaki den 9.

august 1945⁸

(a, 21.)

Atomipommien yksilöiminen tarkasti ajan ja paikan mukaan tekee niiden olemassaolosta vielä erityisen huomionarvoista: muiden asioiden suhteen *alfabetin* olemassaolon kirjoon kuulumisen on laaja-alaisempaa. Yleisnimiä nimetään huomattavasti enemmän kuin erisnimiä.

Jos uhkaavuuden tuntua *alfabetissa* ajattelee uhanalaistumisen kautta, on sen olemassaolo enemmän lajin kuin yksilön olemassaoloa. Laji on tässä ymmärrettävä laajasti tarkoittamaan myös muita kuin eliöitä, esimerkiksi runoja. Runoja on kyllä olemassa (a, 10), mutta kyse ei ole mistään tietyistä

⁷ ”apricot trees exist, apricot trees exist” (*alphabet*, 11.)

⁸ ”atom bombs exist // Hiroshima, Nagasaki // Hiroshima, August / 6th, 1945 // Nagasaki, August / 9th, 1945” (*alphabet*, 24.)

yksittäisistä runoista, vaan runoista yleensä. Atomipommit sen sijaan on nimetty hyvin tarkasti ajan ja paikan mukaan. Koska päivämäärät ovat muuten niin samankaltaiset, kiinnitty huomio myös niiden pieneen eroavaisuuteen, kuutoseen ja yhdeksikköön. Merkki nurin kääntämällä ajankohtien eroavuus voitaisiin poistaa, mikä toisaalta tuntuisi korostavan kahden erilliseksi nimetyn asian yhteisyyttä. Suuraakkosiakin käytetään *alfabetissa* ainoastaan harvojen erisnimien kohdalla, mikä osaltaan lisää katkelman kohosteisuutta.

Listaamista ja katalogia käytetään taiteessa usein, jotta saadaan annettua panoraamakuva katoamassa olevien lajien koko kirjosta. Uhanalaistuvia lajeja kuvataan taiteessa usein elegisesti, ja vaikka se voi auttaa kiinnittämään huomiota jonkin yksittäisen lajin tärkeyteen, sen avulla ei useinkaan päästä koko siihen runsauteen, jota uhanalaisuuden kriisi koskettaa. Toisaalta toisinaan elegisyys ja listaaminen keinoina myös yhdistyvät. (Heise 2016, 55) *alfabetinkin* voi nähdä hyödyntävän molempia keinoja. Nimeäminen lähestyy luettelomuotoa, mutta toisto ja käytettyjen poeettisten keinojen runsaus tekevät vireestä kuitenkin lyyrisen, elegisenkin.

Luonnontieteiden piirissä käytetään osin samoja keinoja kuin taiteessa: kaikkein selvimmän uhanalaisuuden laajuutta kuvataan luettelojen avulla esimerkiksi digitaalisissa biodiversiteettikatalogeissa ja punaisissa listoissa (Heise 2016, 62). Sikäli *alfabetissa* on mahdollista nähdä jonkinlainen yhteys myös luonnontieteellisiin pyrkimyksiin säilyttämiseen ja dokumentointiin.

Yhtäläisyyttä voikin löytää vaikkapa *alfabetin* olemassaoloa tuottavan luetteloinnin ja Heisen (2016, 55–56) lainaaman katkelman David Quammenin populaaritieteellisestä teoksesta *The song of the Dodo: Island Biogeography in an Age of Extinctions* (1996, 321) välillä:

The Laysan honeycreeper is extinct. The lesser koa-finch is extinct. So are the greater koa-finch and the Kona grosbeak and the Hawaiian rail. The greater *amakihī* is extinct, as are the Oahu *nukupuu* and the *amaui* and the *kioea* and the Oahu *oo...* and at least three out of four subspecies of *akialoa*.

Vaikka Quammenin listaa ei ole tarkoitettu runoudeksi, yhtäläisyys *alfabetin* poetiikkaan on selvä: molemmat tekstit pyrkivät luutteloivan muodon avulla antamaan kuvan kriisin koko laajuudesta. Luutteloimisessa voi nähdä myös halun säilyttää ja dokumentoida sitä, mikä on kenties vaarassa. Kirjoituksen avulla voidaan panna muistiin jotakin, joka on katoamassa tai jota ei enää ole. Myös

runsas lajisanasto erilaisten eläin- ja kasvilajien suhteen tuo *alfabetiin* luonnontieteellisen tarkkuuden tuntua, kuten on Quammenin teoksen katkelmassakin.

alfabetissa uhanalaisuus on kuitenkin tulkittava mahdollisuutena ja tapahtumana rivien väleistä, kun taas luonnontieteellisillä esityksillä, kuten Quammenilla, tilanteen vakavuus tulee jo suoraan mainituksi itse listassa. *Alfabetin* vaikuttavuus perustuukin sen hienovaraisuuteen: siihen, etteivät asiat tule ilmi suoraan, vaan vaativat lukijan oivallusta. Kyse ei myöskään vielä ole mistään lopullisesta tuhosta, vaan sen uhasta ja mahdollisuudesta.

3.2 Ydintuho

Kaunokirjallisuuden kuvamaat kriisit ja katastrofit ovat usein olleet yksityisiä tragedioita, kuten yksittäisten sankarien tai sukujen tuhoja. Apokalyptiset tuhokuvat taas kiinnittyvät aikansa kehityssuuntiin ja mahdollisiin tulevaisuusnäkyymiin. (Lyytikäinen 1999, 206) *alfabetissa* voi nähdä selvää apokalyptisyyttä: teos kuvaa laajamittaista uhkaa ja tuhoa, jonka syykin tehdään teoksessa selväksi: ydinsodan mahdollisuus. Jacques Derrida on todennut ydinsodan olevan eräänlainen tekstuaalinen hypoteesi, joka laajassa mittakaavassa on olemassa nimenomaan sitä kautta, mitä siitä sanotaan: myyttinä, utopiana, kuvana (Holm 2016, 142).

alfabetissa näyttäytyvää ydinsodan uhkaa voisi tarkastella toisaalta myös Timothy Mortonin hyperobjektin käsitteen avulla. Hyperobjektit ovat ajallisesti ja tilallisesti huomattavan suuria ja vaikuttavia muihin entiteetteihin nähden (Morton 2013, 1). Hyperobjekteille on tyypillistä, että kaikki olemisemme ja tekemisemme alkaa tapahtua suhteessa niihin ja niiden sisällä: esimerkiksi aiemmin ehkä viattomalta tuntunut säästä keskustelu tapahtuu hyperobjektien ajassa suhteessa ilmaston lämpenemiseen (Morton 2013, 100 – 101). Jos ydinsodan ajattelee *alfabetissa* olevan läsnä toistaiseksi toteutumattomana uhkana, Morton (2013, 104 – 105) kuitenkin katsoo, että hyperobjektit asettavat tuhon tapahtumaan nyt, ei suinkaan tulevaisuudessa. Hyperobjektina *alfabetin* ydinsota onkin sellainen, että määrittelee koko esitettyä olemassoloa.

Uhanalaistuminen on *alfabetissa* siis rakennettu jo kirjan rakenteeseen, jossa kasvu yhdistyy samalla tuhoa kohti menemiseen kiihtyvällä intensiteetillä. Ydinsodan rooli teoksen hyperobjektina on huomattava. *alfabetin* tavassa luetteloida asioita on yleisti hierarkiattomuutta: hyvin erilaiset

olemassaolevat esitetään rinnakkain. Sen sijaan ydinsodan mukanaolo tuntuisi vaarantavan kaiken muun olemassaolon ja on sikäli erityisasemassa *alfabetin* olemassaolevien joukossa. *alfabetissa* uhanalaistuminen ei ole hiljalleen hiipuvaa sukupuuttoa vaan tunnetta vääjäämättömästi lähestyvistä katastrofista. Tuho tuntuu olevan ikään kuin rakennettuna jo *alfabetin* proseduuriin. Kiinnostavaa onkin, millä tavoin tuhon voi teoksessa nähdä sisältyvän luovaan voimaan.

Tuhon ja ydinsodan mahdollisuus väreilee *alfabetissa* oikeastaan kaikilla sen tasoilla. Kiiskinen (2016) huomauttaa, että jopa ensimmäiseen *alfabetissa* nimettyyn asiaan, aprikoosipuihin, liittyy kääntöpuoli. Aprikoosipuut voisi nähdä paratiisimaisena alun kuvana, mutta aprikoosinsiemenkin sisältää amygdaliini-nimistä myrkkyä. Mahdollisuus lukea avaussäettä tällä tavoin osoittaa hyvin sen, miten olennaisesti tuho kietoutuu *alfabetissa* kaikkeen.

Eräänlaisen allegorian koko *alfabetissa* esiintyvälle ydintuholle antaakin Ikarokseen viittaava katkelma yhdeksännestä runosta. Kreikkalaisessa mytologiassa Ikaros sai siivet, joista hirmioituneena hän lensi niin lähelle aurinkoa, että siipien vaha sulii ja Ikaros putosi mereen ja hukkui.

Ikaros svøbt i de smeltede voksvinger
findes, Ikaros bleg som et lig
i civil findes, Ikaros underst hvor
duerne findes; drømmerne, dukkerne
findes; drømmernes hår med de løsrevne
kræfttotter, –⁹
(a, 18.)

Ikarokseen viittaaminen kuvaa hyvin sitä eetosta, joka *alfabetissa* on ihmisen liialliselle omiin kykyihinsä uskomiselle. Yritys ottaa luonnonvoimat haltuun johtaa kontrollin menetykseen niin mytologiassa kuin apokalyptisessa ydintuhon kuvassakin. Samalla kun runo ottaa Ikaroksen mukaan *alfabetin* olemassaolon kirjoon, se toistaa sanastoa teoksen neljännestä runosta, jossa *alfabetin* luoma olemassaolo on vasta muotoutumassa. Aiemmin vielä melko viattomasti

⁹ ”Icarus wrapped in the melting wax / wings exists, Icarus pale as a corpse / in street clothes, Icarus deepest down where / doves exist, dreamers, and dolls; / the dreamers, their hair with detached / tufts of cancer, –” (*alphabet*, 21.)

olemassaoleviksi todetut asiat vaikuttavat uudessa yhteydessään jopa groteskeilta: haaveilijoiden hiuksissa on nyt syöpätukkoja.

4 Luovuus ja epäluovuus

Eräs *alfabetin* kiinnostavimpia piirteitä on, että siinä on rajankäyntiä proseduraalisen, generoituvan tekstin ja perinteisempinä pidettyjen modernististen runon keinojen välillä. Nimitän tätä rajankäyntiä luovuuden ja epäluovuuden rajankäynniksi. Tietyllä tapaa proseduraalisuuten liittyvä epäluovuuskin on toki melko näennäistä, sillä valitut keinot ovat subjektiivisia ja intentionaalisia. Samalla kun teos noudattaa tiettyjä sääntöjä ja periaatteita, siinä on kuitenkin paljon tilaa ja valintoja, jotka poikkeavat ja vastustavat teoksen menetelmää. Tämän rajankäynnin, kenties sen purkautumisenkin, tarkastelu on mielekäästä, koska samalla se liittyy *alfabetin* laajempiin inhimillisen ja ei-inhimillisen suhdetta käsitteleviin teemoihin.

4.1 Lyyrisyys

Käsitteen ”lyyrisyys” merkitys ei liene mitenkään selvä tai vakiintunut; useimmiten sillä viitattaneen kuitenkin ilmaisun tapaan, jossa kielen rytmi, äänteellisyys ja sanasto on esteettisesti valikoitunutta, kenties jollain tapaa miellyttävää ja tunnevoimaista. Lyyrisyyttä voisi lähestyä myös siitä näkökulmasta, että arkista kielenkäyttöä ei yleensä pidetä lyyrisenä, ja esimerkiksi internetistä tekstimateriaalia ammentavaa runoa voitaisiin pitää jossain määrin epälyyrisenä. Lyyrisyys liittyy siis myös siihen, millaisessa suhteessa teksti on runouden traditioon: kokeelliset muodot saattavat näyttäytyä lyyrisyydestä irottautuvina. *Kielitoimiston sanakirjan* mukaan ”lyyrinen” voi merkitä lyriikkaan kuuluvaa tai tunnelmallista, haaveellista ja runollista.

alfabetia voisi pitää hyvinkin lyyrisenä runoteoksena: proseduraalisuudestaan huolimatta se pyrkii emotionaaliseen vaikuttavuuteen monin perinteisiksi mielletyin runokeinoin. Lyyrisen vaikutelman syntyyn vaikuttaa esimerkiksi luettelossa käyetty toisto. Toisekseen luetteloon kuuluvien asioiden voi nähdä olevan lyyrisyyttä tuottavia, valittuja. Vaikka aakkoset vaikuttavatkin *alfabetissa* nimettyihin asioihin, olemassaoleviksi valikoituneita asioita voi samalla pitää myös luovina valintoina. Sanoja tarkastelemalla voi helposti nähdä niitä ohjaavan jonkin esteettisen periaatteen. Vaikka ensimmäiset runot ovat ilmaisullisesti niukkoja, niissäkin jo sanojen sointuisuus ja rytmi rakentavat vaikutelmaa lyyrisyydestä:

bregnerne findes; og brombær, brombær
og brom findes; og brinten, brinten¹⁰
(a, 8.)

Syntyy vaikutelma siitä, että sanat ovat huolellisesti valittuja ja päätös siitä, minkä asioiden olemassaolo nimetään, on poeettisesti tarkoin harkittu. Rytmi syntyy hienovireisesti toiston, välimerkkien ja og-sanan ('ja') käytön kautta. Mitä pidempiä runot alkavat olla, sitä enemmän ilmaisu myös monipuolistuu, mutta lyyrinen vire on selvästi läsnä heti ensimmäisistä runoista alkaen.

Lyyrisyyttä väistävät runokeinot voi kenties nähdä myös luovasta subjektista eroon pyrkivinä: osin myös sen vuoksi *alfabetin* lukujono rinnastuu monessa luennassa jonkinlaiseen luonnon prosessiin (esim. Stout 2016). Tavallaan lyyrisyyden ja proseduraalisuuden rinnastumisen *alfabetissa* voisikin nähdä myös inhimillisen ja ei-inhimillisen välisen rajan kyseenalaistamisena. Siinä missä luonto-
kulttuuri -jaottelukin on keinotekoinen, on myös lyyrisyys–epälyyrisyys-jaottelu sitä. Lukujono ja aakkoset ehkä generoivat tekstiä *alfabetissa*, mutta se ei missään tapauksessa poista luovan subjektin läsnäoloa.

Holm (2016, 141) näkee luennassaan *alfabetin* rakentavan yhteyden ydinaseiden ja runojen välille: molemmat ovat inhimillisen kulttuurin ja luovuuden synnyttämiä tuotteita. Tulkinta on jälleen yksi mahdollisuus nähdä *alfabetissa* vahvaa inhimillisen toimijan ylivertaisuuteen kohdistuvaa kritiikkiä. Runous ei voi olla tämän inhimillisen toimijuuden ulkopuolella, mutta sen käyttämät keinot voivat silti asettaa kyseenalaistamaan inhimillisen ylivaltaa.

Uhanalaistumisen teeman kannalta keskeistä *alfabetin* lyyrisyydessä on sen vaikuttavuus: jos lyyrisyyden ajattelee sanakirjamerkityksen mukaisesti liittyvän tunteiden herättämiseen, on se keskeinen nimenomaan vaikuttavana, jopa poliittisena elementtinä. Lyyrinen, jopa elegiseksi kääntyvä vire voi kiinnittää huomion uhanalaistuvan maailman kauneuteen ja korvaamattomuuteen.

10 ”bracken exists; and blackberries, blackberries; / bromine exists; and hydrogen, hydrogen” (*alphabet*, 12.)

4.2 *n*:ään päättyvät aakkoset

alfabetin viimeinen runo on samalla sen neljästoista. Aakkoset eivät etene odotuksenmukaisesti loppuun saakka, vaan viimeisen runon kirjain on *n*. Koska aakkosten näennäinen keskenjäänti on odottamaton asia *alfabetissa*, herättää se kysymyksen, mistä oikein on kyse.

Koska lukujonossa *n* on minkä tahansa luonnollisen luvun merkki, synnyttää se mielikuvan jonkinlaisesta loputtomiin jatkuvasta prosessista aakkosten keskenjäännistä huolimatta. Inger Christensen on itse osuvasti verrannut lukujonon käyttöä *alfabetissa* alkuräjähdykseen: aluksi kaikki materia on pakkautunut hyvin tiiviisti, mutta alkaa sitten laajeta kiihtyvällä vauhdilla kunnes lopulta laajenee niin paljon, ettei laajuutta voi enää havaita tai käsittää (Holm 2016, 138). Vertaus voikin antaa yhden mahdollisen tulkinnan aakkosten keskenjäännille.

Fibonacciin lukujonoa ajatellen aakkosten keskenjäänti tuntuu toki lähes välttämättömältä. Neljästoista runo sijoittuu *alfabetissa* vaiheeseen, jossa runot kasvavat jo räjähdysmäisesti huomattavan pitkiksi. Kuten Kiiskinen (2012) toteaa, Christensen tekee välttämättömyydestä hyveen: runojen mittakaava paisuisi tuskastuttavan suureksi, jos aakkosia jatkaisi loppuun saakka. Neljästoista runo on 16 sivua pitkä ja jakautuu useaan tyyllillisesti ja temaattisesti toisistaan erottuvaan osioon. Siltikään se ei enää täytä *alfabetin* proseduurin sääntöjä: Fibonacciin lukujonon mukaisesti siinä pitäisi olla 610 säettä, mutta todellisuudessa runossa on vain suunnilleen puolet siitä. Huomattava virhe tai puute säkeiden määrässä tuntuisi vain korostavan kaikkeuden laajuuden käsittämättömyyttä. Se myös herättää kysymyksen, mikä todella on uhanalaistunutta: maailmako ihmisen ympärillä, vaiko sittenkin ihminen itse rajallisene käsityskykyneen.

Stout (2016, 632) pitää luonnossa esiintyvän Fibonacciin lukujonon ja aakkosten yhdistymistä *alfabetin* proseduurissa yrityksenä löytää jonkinlainen harmonia luonnon ja inhimillisen välille. Kieltämättä *n*:ää ei voi lukea pelkästään lukujonon kautta, vaan se kuuluu samalla myös aakkosiin. Ratkaisua olisi helppo ehkä lukea myös niin, että lukujono saa lopulta eräänlaisen ylivallan aakkosjärjestyksestä, luonto ihmisestä. Menetelmien yhteenkietoutuneisuus kyseenalaistaa kuitenkin luonto–kulttuuri-jaottelua.

Kiiskinen (2016) esittää *n*-kirjaimen päättymisen liittyvän kaiken kesken jäämiseen ja ratkaisemattomuuteen, siihen miten mikään, edes tuho, ei koskaan tule valmiiksi. Kiiskinen huomaa

runon pysäyttävän ajan ja jäävän ikään kuin ikuiseen nyt-hetkeen, 'nu'. Jos taas keskittyy tarkastelemaan *alfabetin* loppua ennen kaikkea aakkosten kautta, herää kysymys, jättääkö se nimetyt olemassaolon lopulta vajaaksi – kirjasta puuttuu esimerkiksi runo, jossa nimettäisiin o-alkuisia sanoja olemassa oleviksi. Ratkaisu siis osaltaan saattaa vaikuttaa myös siihen, miten paljon painoa kielen materiaallinen taso saa.

alfabetin esittämä olemassaolo voi olla uhanalaistunutta, mutta samalla uhan alla on myös mahdollisuus käsittää sitä. Jopa tuho karkaa lopulta ulottumattomiin. Apokalyptisille ja maailmanlopun kuville onkin tyypillistä se, että käsitys tuhosta on kovin ihmiskeskeinen ja ihmisestä käsin määrittyvä. Kesken jäävissä aakkosissa voi siis nähdä myös lohtua: ihminen ei ehkä olekaan niin kaikkivoipa kuin joskus historian saatossa saattaa ajatella.

5 Päätäntö

Olen tutkielmassani käsitellyt *alfabetin* esittämää tuhon tai katastrofin prosessia suhteessa sen proseduraalisuuteen ja ennen kaikkea tapaan nimetä ja luetteloida olemassa olevia asioita. Olen tarkastellut sitä, miten teoksessa samat keinot rakentavat sekä nimettyjen asioiden olemassaoloa että asettavat sen uhanalaistuneeksi. Uhkaavuus ei kohdistu mihinkään tiettyyn yksittäiseen asiaan, vaan kyse on laajamittaisesta kriisistä, jossa vaarassa voi olla kenties jopa koko olemassaolo.

alfabet tuo ilmi inhimillisen ja ei-inhimillisen väliseen suhteeseen liittyviä teemoja paitsi säetasolla käsittelemiensä aiheiden kautta, myös tuomalla ilmi inhimillisen kielen osallisuutta maailman ja kokemuksen rakentumisessa. Samalla teos osoittaaakin hyvin, millä tavoin juuri kaunokirjallisuus voi osallistua tärkeään keskusteluun ja purkaa kieleen sidoksissa olevia käsityksiä inhimillisen ylivertaisuudesta ei-inhimilliseen nähden.

Juurikin kysymyksessä kielen viittaavuudesta voisi olla enemmänkin ammennettavaa *alfabetin* luentaan. Tässä tutkielmassa olen keskittynyt *alfabetin* käyttämistä keinoista erityisesti olemassaolevien asioiden nimeämiseen, mutta myös muunlaiset teoksen käyttämät muodot ansaitisivat huomiota: teos on lopulta kuitenkin varsin runsas keinoissaan.

Lähteet

a = Christensen, Inger (1981). *alfabet*. Kööpenhamina: Gyldendal.

Birken, Marcia & Coon, Anne C. (2008). *Discovering Patterns in Mathematics and Poetry*. Amsterdam – New York: Editions Rodopi.

Haasjoki, Pauliina (2011). *Aallonmurtaja*. Helsinki: Otava.

Holm, Isak Winkel (2016). Et hvidkalket, gudsforladt lys. Inger Christensens alfabet og katastrofen. *European Journal of Scandinavian Studies*; 46.1 (2016), s. 137-156.

Heise, Ursula K. (2016). *Imagining Extinction: The Cultural Meanings of Endangered Species*. Chicago ja Lontoo: The University of Chicago Press.

Joensuu, Juri (2012). *Menetelmät, kokeet, koneet. Proseduraalisuus poetiikassa, kirjallisuushistoriassa ja suomalaisessa kokeellisessa kirjallisuudessa*. Helsinki: Osuuskunta Poesia.

Kiiskinen, Jyrki (2016). Inger Christensenin Alfabet – lähinnä sen ensimmäisestä säkeestä ja vähän muustakin. *Noesis* 28.09.2016. Haettu 21.04.2017 osoitteesta <http://noesis.fi/inger-christenseninalfabet/>

Kielitoimiston sanakirja. Kotimaisten kielten keskus. Haettu 21.4.2017 osoitteesta <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/>

Lummaa, Karoliina (2010). *Poliittinen siivekäs. Lintujen konkreettisuus suomalaisessa 1970-luvun ympäristörunoudessa*. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja.

Lyytikäinen, Pirjo (1999). Tuhoutukoon maailma. Lopun aikojen kirjallisuutta. Teoksessa Tuomas M. S. Lehtonen (toim.), *Lopun leikit. Uskon, historian ja tieteen eskatologiat* (s. 206–221).

Helsinki: Gaudeamus.

Morton, Timothy (2013). *Hyperobjects. Philosophy and Ecology after the End of the World*. Minneapolis ja Lontoo: University of Minnesota Press.

Poetry Foundation: *Inger Christensen*. Haettu 3.4.2017 osoitteesta <https://www.poetryfoundation.org/poems-and-poets/poets/detail/inger-christensen>

Ringbom, Henrika (2017). Totuudesta ja tarkkuudesta – työni kirjailijana ja kääntäjänä. *Noesis* 30.01.2017. Haettu 21.04.2017 osoitteesta <http://noesis.fi/totuudesta-ja-tarkkuudesta-tyoni-kirjailijana-ja-kaantajana/>

Stout, John C. (2016). Experimenting with Letters: Alphabetical Sequences in Contemporary Innovative Poetry. Bök, Silliman, Muellen and Christensen. *The Modern Language Review*, Vol. 111, No. 3 (July 2016), s. 613-632.

Sitaattikäännökset *alfabetin* englanninnoksesta:

Christensen, Inger (1981). *alphabet*. Englanniksi kääntänyt Susanna Nied. New York: New Directions Books.